

Sofoklo

ANTIGONA

Preveo i priredio

NEVEN JOVANOVIĆ

disput

Zagreb, 2022.

Neven Jovanović

ANTIČKA TEBA U MITU I IZVAN NJEGA

Mit o prokletstvu Labdakova roda

Priču o prokletim potomcima Labdaka, kralja Tebe – potomci su bili Laj, Edip te Edipovi sinovi Eteoklo i Polinik – antički je svijet poznao jednako dobro kao priču o Trojanskom ratu.

Teba je u mitu važna jer otud potječe Dionizova majka, smrtnica Semela. Tebu je osnovao Kadmo – zato se država naziva “kadmejskim tлом” – tražeći svoju sestru Europu (koju je Zeus, preobražen u bika, oteo i silovao). U Delfima je Kadmo saznao da mora odustati od potrage, slijediti jednu kravu i ondje gdje se ona zaustavi osnovati grad. No, dok je Kadmo na tom mjestu prinosio žrtvu Ateni, pojavio se zmaj; Kadmo ga je ubio i, po Ateninoj uputi, zmajevе zube posijao u zemlju. Iz zemlje su iznikli naoružani ljudi i počeli se boriti međusobno; preživjela su petorica, začetnici teban-skih aristokratskih loza (zato su građani Tebe “zmajski rod” i “zmajevi zubi”).

Kadmo se oženio Harmonijom, kćeri Aresa i Afrodite, i s njom dobio Semelu. Ona je, ostavši trudna sa Zeusom, boga nagovorila da joj se pokaže u pravom obliku, u svoj svojoj slavi, kao munja i grom. Ta je pojava Semelu toliko prestra-

šila da je umrla. Zeus je iz njezine utrobe izvadio zametak i zašio ga u svoje bedro; dijete koje je rodio bio je bog Dioniz.

Kadma su na prijestolju naslijedili najprije Pentej, potom Polidor; Labdak je bio Polidorov sin. Labdakov sin Laj zaljubio se u Krizipa, Pelopova sina, i silovao ga. Pelop je prokleo Laja želeći mu da ostane bez djece ili da ga vlastiti sin ubije. Za kletvu su Laj i njegova supruga Jokasta saznali iz Apolonova proročanstva. Zbog toga Laj nije htio imati spolne odnose s Jokastom, ali ona ga je zavela jedne noći, u pijanstvu. Laj je zapovjedio da dijete koje je Jokasta rodila ubiju; probio mu je gležnjeve i dao ga nekom pastiru da ga ostavi na brdu Kiteronu pored Tebe (ubijanje novorođenčadi bilo je u ljudskoj povijesti raširen način kontrole rađanja, uklanjanja onih koje se ne može hraniti, koji su nezakoniti ili su nesposobni za život; u antičkoj Grčkoj o tome je odlučivao suprug, kao glava obitelji; “izlaganje”, napuštanje djeteta, nije bilo smatrano ubojstvom jer je postojala mogućnost da izloženo dijete spase i posvoje bogovi ili prolaznici; praksu je prekinulo kršćanstvo u IV. st. n. e.).

Pastir je Lajeva i Jokastina sina dao dalje, u Korint, te je novorođenče dospjelo do tamošnjeg kralja Poliba; kralj i njegova supruga Meropa nisu imali djece. Dijete je dobilo ime Edip, jer su mu gležnjevi bili probodeni; *Oidipous* se na grčkom može protumačiti kao “onaj otečenih nogu”.

Edip je od proročišta u Delfima saznao da će ubiti oca i oženiti se majkom. Prestravio se i nije se htio vratiti u Korint. Na putu prema Tebi sreo je putnika s pratnjom. Bio je to Laj. U svađi zbog prava prolaza Edip je ubio i Laja i pratnju; pobjegao je samo jedan rob.

Pred Tebom je Edipa dočekala Sfinga, čudovište s glavom žene, tijelom lava i krilima orla. Sfingu je poslala Hera da kažnjava Tebu zbog Lajeva zločina. Saznavši da je Laj poginuo, Kreont, kraljičin brat, obećao je prijestolje i Jokastinu ruku onomu tko grad oslobodi čudovišta. Edip je učinio što nitko nije mogao: riješio je Sfinginu zagonetku (“Što ujutro hoda na četiri noge, u podne na dvije, uvečer na tri?” – “Čovjek;

kao dijete puže, u zreloj dobi hoda uspravno, u starosti mu treba pomoć štapa.”), te se Sfinga bacila s litice.

Edip je postao kralj Tebe, oženio se Jokastom, dobio s njom četvero djece: kćeri Ismenu i Antigonu, sinove Eteokla i Polinika. No, bogovi su na Tebu poslali kugu; Edip je otkrio da je razlog tome onečišćenje nastalo Lajevom smrću. Daljnja je istraga Edipu pokazala da je krivac on sam. Zbog sablazni Jokasta se objesila, a Edip si je iskopao oči i otišao u progonstvo, ostavivši Jokastina brata Kreonta da vlada dok Eteoklo i Polinik ne odrastu.

Prema dogovoru svaki je od dvojice braće trebao vladati po godinu dana i onda prijestolje prepustiti bratu, ali Eteoklo se toga nije pridržavao. Polinik je pobjegao u izgnanstvo u Arg; ondje se oženio kćeri kralja Adrasta. Tast mu je dao vojsku da s njome osvoji Tebu. Bio je to pohod Sedmorice, sedam junaka, protiv Tebe. Pohod nije uspio; poginuli su mnogi argivski vojnici i svi vođe osim Adrasta – koji je pobjegao u Atenu. Polinik i Eteoklo ubili su jedan drugoga u dvoboju.

Kreont je Eteokla sahranio uz sve počasti, ali zabranio je da se pokopa Polinik, zapovjedivši da se njegov leš ostavi da istrune na otvorenom; uskraćivanje pogreba Grci su smatrali strašnim činom koji duši umrloga onemogućava put u svijet mrtvih.

Na toj točki priče počinje radnja Sofoklove drame *Antigona*.

ANTIGONA

Rođena moja, Ismeno mila, sestrice, rode,
ima li zla – daj, reci – koje Zeus može zbog Edipa slati
a da još nije palo na nas dvije, jedine preživjele?
Nema tog jada – pa i bez naše propasti! –
ni te ružnoće ni te sramote,
a da ih nisam već vidjela, i na tebi i na sebi.
I što se to sad opet čuje, kakav je sad to proglas
gradu i narodu objavio vrhovnik?
Znaš li što, jesi li čula? Ili još nisi svjesna
da se našim najdražima spremaju dušmanska zla?

ISMENA

Nikakva do mene, Antigono moja, vijest o najdražima,
ni lijepa ni bolna, još nije stigla, sve otkako
nas dvije sestre dva brata izgubismo,
kad padoše u jednom danu jedan od drugoga ruke;
pošto se noćas povukla neprijateljska vojska natrag u Arg,
dalje ja ništa saznala nisam,
ni veselo ni ono drugo.

ANTIGONA

To mi je bilo jasno, pa sam te zato
izvan palače izvela, da ne čuje nitko drugi.

ISMENA

O čemu se radi? Nešto nagoviještaš, ali to tamni je oblak.

ANTIGONA

Nije li grobom i sahranom Kreont, od dva naša brata,
jednog počastio, drugog uvrijedio?
Eteokla je, kako čujem, po pravdi i zakonu
u zemlju položio, da ga poštuju
svi što dolje počivaju;
a tijelo Polinika, koji također pogibe jadno,
građanstvu je proglasom, kažu, strogo zabranjeno
pokriti grobnom humkom, i ne smije nitko
naricati nad njim; treba ga pustiti
neoplakana, nepokopana, da bude pticama
sladak obrok, da žderu do mile volje.
Taj proglas našega dičnoga Kreonta
odnosi se, pričaju, i na tebe i na mene – da, i na mene!
I sad se vladar vraća kako bi to svima, ako tko još ne zna,
najslužbenije objavio, kako bi pokazao da stvar ne smatra
ni najmanje nevažnom; tko god se suprotstavi,
toga čeka na glavnome trgu smaknuće, javno kamenovanje.
Tako ti stvari stoje, i doskora imat ćeš šansu
pokazati jesi li velika duša ili – šaka jada plemenita roda.

ISMENA

Ali što bih, jadna moja, kad je dotle došlo, mogla
doprinijeti, da se petljam ili da raspetljavam?

ANTIGONA

Možeš pomoći, možeš se priključiti; razmisli.

ISMENA

Priključiti – čemu? Što ti je na umu?

ANTIGONA

Možeš olakšati mrtvome pomažući ovoj ruci.

ISMENA

Ti ga misliš pokopati usprkos općoj zabrani?

ANTIGONA

Da – brata svoga, pa i tvoga – ako već ti nisi za to; za mene se nikad neće moći reći da sam izdala.

ISMENA

Nesretnice, to je Kreont stavio izvan zakona!

ANTIGONA

Nije na njemu da me od mojih odvaja.

ISMENA

Jao meni! Sjeti se, sestro, kako nam je otac stradao omražen i osramoćen, kad je zbog grijeha, u kojima sam sebe zateče, oba svoja iskopao oka, sam svojom vlastitom rukom. Kako je potom njegova majka i žena – o, dvostruka ulogo! – odlučila pletenim užetom prekinuti život svoj; kako su, kao treće, dva brata u jedan dan vlastoručno, zlosretnici, istu kob donijela jedan drugome – jedan protiv drugoga. A sad smo nas dvije ostale same, i gledaj samo kako ćemo jadno propasti, najjadnije, ako zakon pogazimo, ako protiv odluke i sile vlasti istupimo. Bolje nam je misliti na to da smo žene, da nije na nama boriti se protiv muškog roda. Kad je tako, budući da jači vladaju nad nama, moramo slušati i ovakve vijesti, pa i gore od toga. Ja ću zato one koji su pod zemljom zamoliti za oprost, jer tu ništa ne mogu; onima gore moram se pokoriti; ići preko mogućnosti, to nema nikakva smisla.

ANTIGONA

Ja ništa ne zahtijevam i ti ne bi, sve da se kasnije
i odlučiš na to, naišla na moje odobravanje.
Ali znaj: ma što ti mislila, ja ću njega
sahraniti; meni je čast umrijeti u takvom činu.
Voljena leći ću uza nj, uz voljenog brata,
svet počinivši zločin. Jer duže ću vrijeme morati
biti draga onima dolje nego ovima ovdje.
Tamo ću ležati vječno. A ti, budi volja tvoja,
ono čemu bogovi odaju počast ti vrijeđaj, pa neka.

ISMENA

Ja ne vrijeđam nikog i ništa, ali
protiv države ići, to nisam u stanju.

ANTIGONA

Tako ti sebi pričaj; a ja, eto, idem
najdražem bratu nasuti humku.

ISMENA

Jao, nesrećo moja, kako me za tebe strah!

ANTIGONA

Ništa se ne boj za mene; na svoju sudbinu pazi.

ISMENA

Ali, molim te, nemoj to što ćeš učiniti
nikom objaviti, pazi da se ne sazna! A tako ću i ja.

ANTIGONA

Ma, prijavi slobodno; veća ćeš mi biti neprijateljica
ako budeš šutjela, ako svima sve ne razglasiš.

ISMENA

Srce ti gori za onim od čega prolaze ledeni srsi.

ANTIGONA

Znam da su na mojoj strani svi čiju ljubav trebam.

SADRŽAJ

ANTIČKA TEBA U MITU I IZVAN NJEGA	5
Mit o prokletstvu Labdakova roda	5
Teba u grčkoj antici	7
ANTIGONA	9
ANTIČKA GRČKA, KAZALIŠTE, ANTIGONA	61
Antička Grčka	62
Atena i demokracija	63
Grčko kazalište i svetkovine	65
Dionizije	66
Drame	70
Kazalište	71
Dramske konvencije	73
Teme tragedija	75
Tri atenska tragičara	76
Antigona	79
U svijetu Muza	83
O ovom prijevodu	85
TUMAČ IMENA	89
Nataša Govedić:	
“ZA MENE SE NIKAD NEĆE MOĆI REĆI DA SAM IZDALA”:	
ANTIGONINA PREVROTNIČKA ODANOST	99